

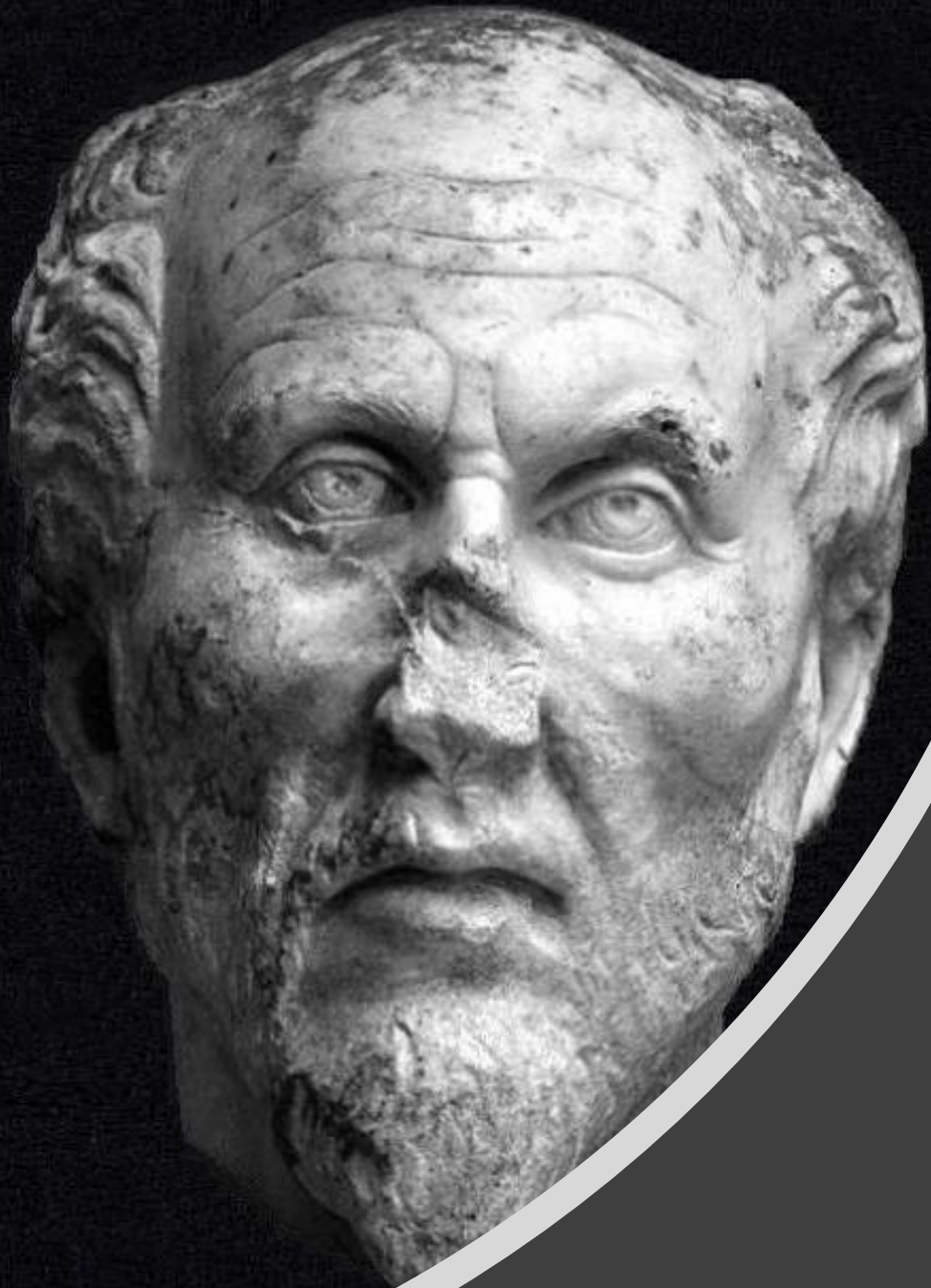
Γραμματεία Ύστερης
Αρχαιότητας
Μάθημα 8^ο:
Η βιογραφία ενός *θείου*
άνδρος

Διδάσκων: Μάριος Βάλβης-Γερογιάννης, Δρ. Φιλολογίας
(Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Φιλολογίας,
μάθημα επιλογής Ζ' εξαμήνου)

Θεῖος ἀνὴρ

- Οι δύο κατ' ἐξοχήν θεϊκοὶ ἄνδρες των ἀρχαίων χρόνων υπήρξαν οι: Πυθαγόρας και Πλάτων. Ειδικά ο Πυθαγόρας ἐνέπνεε τους μεταγενέστερους με τον ἀσκητικό και θεοσεβή τρόπο ζωής που εἶχε προτείνει και τον οποίον ἀκολούθησαν συγκεκριμένοι κύκλοι στην Κάτω Ιταλία
- Νεοπυθαγόρειος ἦταν ο Απολλώνιος Τυανεύς, ἓνας σοφός του 1^{ου} μ.Χ. αἰ. (που συχνά οι ἐθνικοὶ τον παραλλήλιστα με τον Χριστό). Οι ιστορίες γι' αὐτόν ἦταν ιδιαίτερα ἀγαπητές στη Ρώμη των ἀρχών του 3^{ου} μ.Χ. αἰ. Ο Φιλόστρατος, μάλιστα, ἐκπρόσωπος της Β' Σοφιστικής, συνέγραψε τη μυθιστορηματική βιογραφία *Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* (8 βιβλία)

- Αντικειμενικός στόχος πολλών ανθρώπων στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες ήταν η επικοινωνία και η εξομοίωση με το θείο
- Οι εθνικοί θεωρούσαν αρχικά τη φιλοσοφία ως τη μόνη οδό που μπορούσε να οδηγήσει σε αυτό τον στόχο. Οι αλήθειες που προσέφερε κρίνονταν απολύτως απαραίτητες για τη σωτηρία της ανθρώπινης ψυχής. Αργότερα, με τη διδασκαλία του Ιάμβλιχου (μαθητή του Πορφύριου), οι μαγικές πρακτικές υπό τη μορφή της *θεουργίας* ενσωματώθηκαν και αυτές στα εφόδια των θεϊκών ανδρών
- Οι ξεχωριστές ιδιότητες των θεϊκών ανδρών εμφανίζονται στις συχνές διηγήσεις της εποχής που τους αποδίδουν υπερφυσικές δυνάμεις και θαύματα. Όπως παρατηρεί ο Fowden (2020: 233), «[ο] θείος ανήρ ήταν σημαντικός διότι ενσάρκωνε, σε ένα συγκεκριμένο σημείο στον χρόνο και τον χώρο, τη θεμελιώδη ενότητα θείου και ανθρώπινου κόσμου η οποία προσέδιδε νόημα στο σύνολο της δημιουργίας και την ιστορία.»
- Ενώ οι χριστιανικοί άγιοι προέρχονταν από όλα ανεξαιρέτως τα κοινωνικά στρώματα (η παλαιότερη άποψη που τους συνέδεε αποκλειστικά με τα κατώτερα στρώματα θεωρείται πλέον υπεραπλουστευτική), οι εθνικοί θείοι άνδρες ήταν κατά κύριο λόγο άνθρωποι πεπαιδευμένοι, καλλιεργημένοι και μάλλον ευκατάστατοι, προερχόμενοι από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα

Πλωτίνος
(205-269/70 μ.Χ.)

Πλωτίνος

- Ιδρυτής του Νεοπλατωνισμού
- Εισήγαγε τη θεωρία περί των τριών πρώτων αρχών: Εν-Νους-Ψυχή
 - ❖ «Το *Εν* ή *Πρώτον* ή ακόμα το *Αγαθόν* είναι η πηγή προέλευσης των πάντων. Η δεύτερη υπόσταση είναι ο *Νους*, που πηγάζει από τη μετατροπή και το στοχασμό του «Ενός», του «Πρώτου» και ταυτίζεται με το νοητό κόσμο και την ουσία των πραγμάτων [δηλ. με τις πλατωνικές Ιδέες]. Τρίτη υπόσταση είναι η *Ψυχή*, που είναι το ενδιάμεσο μεταξύ του νοητού κόσμου και του αισθητού κόσμου, η οποία είναι ο δημιουργός του. Πιο κάτω απ' αυτές τις τρεις θεϊκές υποστάσεις υπάρχει μια άλλη υπόσταση, η *Ύλη*, που δεν είναι ανεξάρτητη από το *Εν*, αλλά μοιάζει σαν η “τελευταία αναλαμπή του Ενός πριν το απόλυτο σκότος του μηδενός”.» (Sirinelli 2001: 564)

- Διαθέτουμε την πληροφορία ότι γεννήθηκε στη Λυκόπολη (Λυκώ) της Άνω Αιγύπτου. Σπούδασε για έντεκα χρόνια (232-242 μ.Χ.) στην Αλεξάνδρεια κοντά στον Αμμώνιο Σακκά, Αλεξανδρινό πλατωνικό φιλόσοφο που έχει χαρακτηριστεί ως «Σωκράτης του Νεοπλατωνισμού» (επειδή δεν έγραψε τίποτα και επειδή κέντρισε με τη διδασκαλία του το ενδιαφέρον του Πλωτίνου)
- Εγκαθίσταται στη Ρώμη το 244 μ.Χ.: παραμένει άγνωστο το εάν η «σχολή» του είχε θεσμική υπόσταση
- «Ο Πλωτίνος ως άνθρωπος, έτσι όπως διατηρήθηκε στην ανάμνηση των συγχρόνων του ή όπως παρουσιάζεται στα έργα του, είναι ενδιαφέρων, συναρπαστικός και προφανώς αντιπροσωπευτικός της εποχής του. Η προσήλωσή του στη φιλοσοφία και μόνο δεν αποτελεί πρωτοτυπία. Της αφιερώθηκε όμως ολοκληρωτικά με μεγάλη δίψα για μάθηση. Άλλωστε επιδόθηκε με τον ίδιο ζήλο στη γνωριμία και των ανατολικών φιλοσοφιών. Όσο βρισκόταν στη Ρώμη έμοιαζε να ζει αποκλειστικά για τη φιλοσοφία, τρεφόμενος και συντηρούμενος από τις γυναίκες στα σπίτια των οποίων διέμενε, όμοιος κατά βάθος με το φίλο του το Ρογατιανό, που εγκατέλειψε εξουσία, αγαθά και ανέσεις, για να ζήσει σε μεγάλη ένδεια. Πρέπει να σημειώσουμε ότι για το φιλόσοφο η φιλοσοφία είναι πάνω απ' όλα τρόπος ζωής.» (Sirinelli 2001: 561)

- Μέσω της βιογραφίας του, μας δίδεται το πορτρέτο ενός αληθινού πνευματικού δασκάλου του παγανισμού, όπως τον προσδοκούσε το ακροατήριό του
 - ❖ «Ο Πλωτίνου βίος του Πορφυρίου είναι αρκετά διαφωτιστικός, όσο κι αν υποθέσουμε ότι ο συγγραφέας ντύνει την εικόνα του δασκάλου του με τις δικές του φαντασιώσεις. Ο Πλωτίνος σ' αυτή την αποκαλυπτική βιογραφία παρουσιάζεται όμοιος σχεδόν με τον Απολλώνιο τον Τυανέα. Περισσότερο και από το φιλοσοφικό του σύστημα η ίδια του η προσωπικότητα εμφανίζεται ιδιόρρυθμη και ελκυστική. Είναι συνεχώς φιλάσθενος και το κορμί του, που συστηματικά παραμελεί και περιφρονεί (κεφ. 1 & 1), καταλήγει να γίνει αποκρουστικό, σε αντίθεση με την ψυχή του, που γίνεται αντιληπτή σε όλους μέσα από την τελειότητά της, που ολοκληρώνεται με την ασκητική ζωή την οποία ανελλιπώς ακολουθεί ο φιλόσοφος.» (Στο ίδιο, 562)
 - ❖ «Ο Πορφύριος, που αφηγείται τη ζωή του Πλωτίνου, τον παρουσιάζει ως άγιο, προικισμένο με υπερφυσικές δυνάμεις και ισότιμο με τους θεούς [ή, εν πάση περιπτώσει, με τους δαίμονες]. [...] Το κλίμα της δεισιδαιμονίας και η πίστη στους θαυματουργούς ιερούς άνδρες και τη μαγεία, που ήδη κυριαρχούσαν επί της εποχής του Πλωτίνου, αναδεικνύονται σε πολλά γεγονότα, με τα οποία τον συνδέει ο βιογράφος του Πορφύριος.» (Βακαλούδη 2000: 67 και 69)

❖ Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι ο Πλωτίνος πίστευε στην ύπαρξη της μαγείας (πίστη που εκπορευόταν από τον τρόπο με τον οποίο κατανοούσε τη δομή του σύμπαντος) σε καμία περίπτωση δεν τον καθιστά υποστηρικτή μαγικών πρακτικών κ.ο.κ. Στην πραγματικότητα ο Πλωτίνος υπήρξε ένθερμος οπαδός της διαλεκτικής αναζήτησης της αλήθειας· πίστευε, ωστόσο, ότι είναι αδύνατον να προσεγγίσουμε νοητικά το ίδιο το Εν – και το ίδιο ίσχυε, φυσικά, και για τη μαγεία. Αντίθετα, ως μόνη δυνατή μέθοδο για την πολυπόθητη ένωση θεωρούσε την **εκστατική θέαση** (δηλ. μια υπέρλογη διαδικασία). (Βλ. Zintzen 2000: 19-37)

□ Για τη λ. *ἔκστασις* και τα ομόρριζά της, βλ. Dodds (1995: 117): «Στην κλασική ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν κάθε απομάκρυνση από την κανονική κατάσταση, κάθε απότομη αλλαγή στη σκέψη ή στη διάθεση, και από αυτήν τη χρήση αναπτύσσονται ποικίλες πιο εξειδικευμένες έννοιες». Στον Πλωτίνο η λέξη χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη μυστική ένωση με το θείο – ένα βίωμα αιφνίδιο, σαν το άναμμα του σπινθήρα, και σύντομης διάρκειας

Σχετικά με τον συγγραφέα (= Πορφύριο)

- Μαθήτευσε στην Αθήνα δίπλα στον ρητοροδιδάσκαλο και φιλόσοφο Λογγίνο (±213-273 μ.Χ.). Ήταν ιδιαίτερα πολυμαθής
- Κατόπιν μαθήτευσε δίπλα στον Πλωτίνο, στη Ρώμη, για πέντε έτη (263-268 μ.Χ.). Ο ίδιος εξέδωσε και επιμελήθηκε τις *Εννεάδες*, το σύνολο των φιλοσοφικών πραγματειών του δασκάλου του
- Επειδή ο *Βίος* αρχικά προοριζόταν και λειτουργούσε ως εισαγωγή στις *Εννεάδες*, δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε εκδοτικές πληροφορίες, στο ύφος και τον τρόπο γραφής του Πλωτίνου, σε κριτικές στοχαστών της εποχής για τον Πλωτίνο· από την άλλη, παραλείπει να δώσει περισσότερες πληροφορίες για ένα πλήθος στοιχείων για το οποίο θα ευχόμασταν να μας διαφώτιζε περισσότερο

- «Από τη φιλοσοφική ενόραση του Πλωτίνου που είχε διαμορφωθεί και που είχε συμπληρωθεί και αναπτυχθεί, από τον Πορφύριο, ο οποίος της έδωσε σχήμα και υπόσταση, γεννιέται ο νεοπλατωνισμός υπό την κατακτητική, τη θριαμβεύουσα μορφή του. Αυτό που ως τότε αποτελούσε αφηρημένες πνευματικές αναζητήσεις σε κατ' ιδίαν συζητήσεις, σε στενού κύκλο συμπόσια ή μυστικοσυμβούλια, τώρα χάρη στον Πορφύριο και μέσω αυτού κατακτάει ολοένα περισσότερο τους κύκλους των μορφωμένων και καλλιεργημένων ανθρώπων. Από το στοχασμό και τη φιλοσοφική του θεώρηση θα προκύψουν μια ηθική, μια θεολογία, μια νέα θρησκευτική πρακτική. [...] σε γενικές γραμμές ο Πορφύριος προσέδωσε ενότητα και συνοχή σε ένα φιλοσοφικό σύστημα που έκτοτε άρχισε να διαδίδεται ευρύτερα και να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες ενός κοινού που διψούσε για σιγουριά και επιβεβαιωμένες αλήθειες.» (Sirinelli 2001: 569)

- «Ο Πορφύριος έπαιξε έναν πολύ πιο σημαντικό ρόλο, δημιουργώντας μια στενή και απόλυτα φυσιολογική σχέση ανάμεσα στον νεοπλατωνισμό και στον ελληνισμό. Η παιδεία του, πιο πλούσια απ' αυτήν του Πλωτίνου, η προσήλωσή του στην ελληνική ιστορία και γραμματεία τον οδήγησαν να δημιουργήσει μια πιο σταθερή συνάφεια ανάμεσα στις πνευματικές θεωρίες του δασκάλου του και στις βασικές και δεδομένες κατευθύνσεις της “παιδείας”, από τις οποίες ήταν διαποτισμένη η πεπαιδευμένη κοινωνία του ρωμαϊκού κράτους. Μετά τον Πορφύριο ο νεοπλατωνισμός ταυτίζεται με τον ελληνισμό [πβ. λ.χ. τη νεοπλατωνική εκπαίδευση του Ιουλιανού, τελευταίου εθνικού αυτοκράτορα], που με αυτόν τον τρόπο τελειοποιήθηκε και “τακτοποιήθηκε” σύμφωνα με τις επιταγές ενός φιλοσοφικού συστήματος, μπόρεσε να δραστηριοποιηθεί και να στρατευθεί ανταγωνιστικά προς το χριστιανισμό.» (Στο ίδιο, 570)

Ἔσχε δὲ ἀκροατὰς μὲν πλείους, ζηλωτὰς δὲ καὶ διὰ
φιλοσοφίαν συνόντας Ἀμέλιόν τε ἀπὸ τῆς Τουσκίας, οὗ τὸ
ὄνομα ἦν Γεντιλιανὸς τὸ κύριον, αὐτὸς δὲ διὰ τοῦ <ρ>
Ἀμέριον αὐτὸν καλεῖν ἠξίου ἀπὸ τῆς ἀμερείας ἢ τῆς ἀμελείας
πρέπειν αὐτῷ καλεῖσθαι λέγων. [...] Ἦκροῶντο δὲ αὐτοῦ καὶ
τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου οὐκ ὀλίγοι ὧν ἔργον ἐν φιλοσοφίᾳ
μάλιστα ἐποίουν Μάρκελλος Ὀρρόντιος καὶ Σαβινῖλλος.

❖ «Η διάκριση όσων παρακολουθούσαν τη διδασκαλία του Πλωτίνου σε δύο κύκλους γίνεται από τον Πορφύριο με κριτήριο το κατά πόσον αυτοί ήθελαν να ασχοληθούν σοβαρά με τη φιλοσοφία. Έτσι οι **άκροαταί** ήσαν λίγο ως πολύ περιστασιακοί επισκέπτες, πολλοί από τους οποίους αναμφίβολα θα ήθελαν απλώς να καλλιεργήσουν κάπως το αυτί τους στον φιλοσοφικό λόγο [...] για να στραφούν στη συνέχεια στις δημόσιες ή τις άλλες ασχολίες τους. [...] Όμως τον στενότερο κύκλο των μαθητών τον αποτελούσαν οι **έταῖροι**, οι **γνώριμοι** [«γνώριμοι, φίλοι, εταίροι»] ή **ζηλωταί**, οι οποίοι διατηρούσαν στενές προσωπικές σχέσεις με τον δάσκαλο και έδειχναν ιδιαίτερη αφοσίωση στη φιλοσοφία, χωρίς όμως απαραίτητα αυτή να αποτελεί και την κύρια ασχολία τους. Είναι αξιοσημείωτο πως από τους ζηλωτάς που αναφέρει ο Πορφύριος, μόνον ο ίδιος και ο Αμέλιος μπορούν να θεωρηθούν ως καθαυτό φιλόσοφοι.»
(Καλλιγιάς 2021: 115)

❖ «Στη Ρωμαϊκή Σύγκλητο η πλειοψηφία είχε περάσει από την εποχή των Σεβήρων στα χέρια των ανατολικής και αφρικανικής προέλευσης provinciales [«κάτοικοι της επαρχίας ή γεννημένοι στην επαρχία»]. Παρά την περικοπή των εξουσιών της, ήταν ακόμη ικανή, σε ορισμένες περιστάσεις, να αναλάβει κάποιες σημαντικές πρωτοβουλίες [...]. Ήταν φορέας των παραδοσιακών –αν και συνήθως ονομαστικών μόνον– πολιτικών και θρησκευτικών αξιωμάτων, και εξακολουθούσε να εκπροσωπεί την τάξη των πλουσίων γαιοκτημόνων.» (Καλλιγάς 2021: 120-1)

Ἦν δὲ καὶ Ῥογατιανὸς ἐκ τῆς συγκλήτου, ὃς εἰς τοσοῦτον ἀποστροφῆς τοῦ βίου τούτου προκεχωρήκει ὡς πάσης μὲν κτήσεως ἀποστήναι, πάντα δὲ οἰκέτην ἀποπέμψασθαι, ἀποστήναι δὲ καὶ τοῦ ἀξιώματος· καὶ πραίτωρ προϊέναι μέλλων παρόντων τῶν ὑπηρετῶν μήτε προελθεῖν μήτε φροντίσαι τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ μηδὲ οἰκίαν ἑαυτοῦ ἐλέσθαι κατοικεῖν, ἀλλὰ πρὸς τινὰς τῶν φίλων καὶ συνήθων φοιτῶντα ἐκεῖ τε δειπνεῖν κάκεῖ καθεύδειν, σιτεῖσθαι δὲ παρὰ μίαν·

ἀφ' ἧς δὴ ἀποστάσεως καὶ ἀφροντιστίας τοῦ βίου
ποδαγρῶντα μὲν οὕτως, ὡς καὶ δίφρω βαστάζεσθαι,
ἀναρρωσθῆναι, τὰς χεῖρας δὲ ἐκτεῖναι μὴ οἷόν τε ὄντα
χρῆσθαι ταύταις πολὺ μᾶλλον εὐμαρῶς ἢ οἱ τὰς τέχνας διὰ
τῶν χειρῶν μετιόντες. Τοῦτον ἀπεδέχετο ὁ Πλωτῖνος καὶ ἐν
τοῖς μάλιστα ἐπαινῶν διετέλει εἰς **ἀγαθὸν παράδειγμα** τοῖς
φιλοσοφοῦσι προβαλλόμενος. [...]

❖ «Η γλαφυρή ιστορία του συγκλητικού που, αντί να γίνει πραιτορας, προτίμησε να αφήσει τους ραβδούχους να τον περιμένουν στην πόρτα, και, για χάρη της φιλοσοφίας, να ακολουθήσει τη ζωή του clochard [«περιπλανώμενος, άστεγος»], δείχνει με τον καλύτερο τρόπο την άμεση απήχηση που είχε η δράση του Πλωτίνου στη Ρώμη. [...] παράλληλα όμως, το επεισόδιο της Πλατωνόπολης (βλ. 12.3-9) δείχνει πως ο ίδιος ο Πλωτίνος δεν είχε εντελώς απολιτικές απόψεις, αλλά και ότι σίγουρα δεν ήταν ικανοποιημένος με τους κανόνες της επικρατούσας πολιτικής πρακτικής.» (Καλλιγιάς 2021: 122)

Ἔσχε δὲ καὶ ἐμὲ Πορφύριον Τύριον ὄντα ἐν τοῖς μάλιστα
ἐταῖρον, ὃν καὶ διορθοῦν αὐτοῦ τὰ συγγράμματα **ἠξίου**.

(§7.1-5, 31-46, 49-51)

❖ «Ο Πορφύριος κλείνει τον κατάλογο των στενών μαθητών τού Πλωτίνου με τον εαυτό του, φροντίζοντας να τονίσει πως ο ίδιος ο δάσκαλος του είχε αναθέσει την φιλολογική επιμέλεια των γραπτών του, εκτιμώντας προφανώς τις λαμπρές φιλολογικές σπουδές του στην Αθήνα.» (Καλλιγάς 2021: 122)

Ἐτίμησαν δὲ τὸν Πλωτῖνον μάλιστα καὶ ἐσέφθησαν Γαλιῆνός
τε ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ τούτου γυνὴ Σαλωνίνα. Ὁ δὲ τῆ φιλία
τῆ τούτων καταχρώμενος **φιλοσόφων τινὰ πόλιν** κατὰ τὴν
Καμπανίαν γεγενῆσθαι λεγομένην, ἄλλως δὲ κατηριπωμένην,
ἠξίου ἀνεγείρειν καὶ τὴν πέριξ χώραν χαρίσασθαι οἰκισθεῖση
τῆ πόλει, **νόμοις** δὲ χρῆσθαι τοὺς κατοικεῖν μέλλοντας **τοῖς**
Πλάτωνος καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῆ **Πλατωνόπολιν** θέσθαι,
ἐκεῖ τε αὐτὸς μετὰ τῶν ἐταίρων ἀναχωρήσειν ὑπισχνεῖτο.

❖ «Θα θέλαμε να είχαμε περισσότερες λεπτομέρειες για την συναρπαστική αυτήν ιστορία, όμως ο Πορφύριος παραμένει αρκετά ασαφής, ίσως επειδή το όλο σχέδιο αποτελούσε ήδη παρελθόν όταν ο ίδιος έφτασε στη Ρώμη. Τα στοιχεία που μας δίνει είναι τα εξής:

- ❖ α. Στην Καμπανία [...] υπήρχε μια εγκαταλελειμμένη και ερειπωμένη πόλη, την οποία λεγόταν ότι παλιά την κατοικούσαν (πυθαγόρειοι;) φιλόσοφοι.
- ❖ β. Ο Πλωτίνος ήθελε να ξαναχτιστεί αυτή και, μετά τον εποικισμό της, να της δοθεί η γύρω περιοχή ως ένα είδος βακούφι [«κτήμα αφιερωμένο σε ιερό ίδρυμα»].
- ❖ γ. Οι κάτοικοί της θα κυβερνιόντουσαν σύμφωνα με το πολίτευμα που περιγράφεται στους Νόμους του Πλάτωνα. Τούτο θα προϋπέθετε κάποια αυτονομία, πράγμα που ασφαλώς θα ηχούσε ως απειλή στα αυτιά των αυτοκρατορικών συμβούλων.

- δ. Ο Πλωτίνος και οι σύντροφοί του (έταῖροι) θα αποτραβιόντουσαν (ἀναχωρήσειν [...]) εκεί, όπου θα ζούσαν μαζί με τους υπόλοιπους κατοίκους, καθώς αφήνει να εννοηθεί η διατύπωση του Πορφύριου. Είναι εύλογο να υποθέσουμε πως τούτοι θα απολάμβαναν ορισμένων προνομίων, ίσως μάλιστα να επάνδρωναν τον “Νυκτερινό Σύλλογο” [ανώτατο κρατικό όργανο της Μαγνησίας, δηλ. της πολιτείας που ιδρύουν οι πλατωνικοί *Νόμοι*], ο οποίος θα ήλεγχε τη λειτουργία του πολιτεύματος, είναι όμως μάλλον απίθανο ότι θα διαχειριζόταν πολιτική εξουσία [...]. Τούτο δεν σημαίνει πως η Πλατωνόπολη θα ήταν, όπως καμιά φορά πιστεύεται, απλώς ένα “μη χριστιανικό μοναστήρι” [...]: είναι ακριβώς οι **πολιτικές διαστάσεις του σχεδίου που οδήγησαν τελικά στη ματαίωσή του.**» (Καλλιγιάς 2021: 135)

Καὶ ἐγένετ' ἂν τὸ βούλημα ἐκ τοῦ ῥάστου τῷ φιλοσόφῳ, εἰ μή
τινες τῶν συνόντων τῷ βασιλεῖ φθονοῦντες ἢ νεμεσῶντες ἢ
δι' ἄλλην μοχθηρὰν αἰτίαν ἐνεπόδισαν. (§12)

- ❖ Όπως σχολιάζει ο Καλλιγάς (2021: 135), η αποτυχία του φιλόδοξου σχεδίου πιθανώς οφείλεται στις μάλλον κακές σχέσεις του Γαλλιήνου (βασ. 253-268 μ.Χ.) με τη Σύγκλητο, μέλη της οποίας φαίνεται να υποστήριζαν τον Πλωτίνο
- ❖ Σε τελική ανάλυση, «[η] περιπέτεια της “Πλατωνόπολης” αποδεικνύει πως οι απόψεις του Πλωτίνου δεν είχαν και μεγάλη απήχηση στον αυτοκράτορα. [...] το ίδιο το περιεχόμενο της φιλοσοφίας του δεν αφήνει πολλά περιθώρια αξιοποίησής της στον πολιτικό στίβο.» (Στο ίδιο, 134)

Ἐν δὴ τούτοις εἴρηται μὲν ὅτι ἀγανὸς γέγονε καὶ ἥπιος καὶ
πραῶός γε μάλιστα καὶ μείλιχος, ἅπερ καὶ ἡμεῖς οὕτως ἔχοντι
συνήδειμεν· εἴρηται δ' ὅτι ἀγρυπνος καὶ καθαρὰν τὴν ψυχὴν
ἔχων καὶ ἀεὶ σπεύδων πρὸς τὸ θεῖον, οὐ διαπάσης τῆς ψυχῆς
ἦρα, ὅτι τε πάντ' ἐποίει ἀπαλλαγῆναι, πικρὸν κῦμ' ἐξυπαλύξαι
τοῦ αἰμοβότου τῆδε βίου.

Οὕτως δὲ μάλιστα τούτῳ τῷ δαιμονίῳ φωτὶ πολλάκις
ἐνάγοντι ἑαυτὸν εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἐπέκεινα θεὸν ταῖς
ἐννοίαις καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ «Συμποσίῳ» ὑφηγημένας ὁδοὺς
τῷ Πλάτῳ ἐφάνη ἐκεῖνος ὁ θεὸς ὁ μήτε μορφήν μήτε τινὰ
ιδέαν ἔχων, ὑπὲρ δὲ νοῦν καὶ πᾶν τὸ νοητὸν ἰδρυμένος. Ὡς δὴ
καὶ ἐγὼ Πορφύριος ἄπαξ λέγω πλησιάσαι καὶ ἐνωθῆναι ἔτος
ἄγων ἐξηκοστὸν τε καὶ ὄγδοον.

❖ Στο πλατωνικό Συμπόσιο (210a-212a) έχουμε τη διάσημη περιγραφή από τον Σωκράτη – διά στόματος Διοτίμας, μιας μάλλον επινοημένης ιέρειας και μάντεως– των «σκαλοπατιών» (ἐπαναβασμῶν) που μπορούν να οδηγήσουν μια φιλοσοφική φύση στη θέαση της Ιδέας της ομορφιάς (μια περιγραφή που στη διεθνή βιβλιογραφία έχει επικρατήσει να ονομάζεται *scala amoris*). Αναλυτικότερα, η περιγραφόμενη ανοδική πορεία ξεκινά και κατευθύνεται: «από το ένα προς τα δύο και από τα δύο προς όλα τα ωραία σώματα, και από τα σώματα τα ωραία προς τις ωραίες πράξεις και από τις πράξεις προς τις μαθήσεις τις ωραίες, έως ότου από τις μαθήσεις φθάσεις σε εκείνη τελικώς τη μάθηση, η οποία είναι μάθηση εκείνου του απόλυτου κάλλους [δηλ. της Ιδέας της ομορφιάς], όχι άλλου, και γνωρίσεις το κάλλος το απόλυτο καθ' αυτό» (211c, μτφρ. Συκουτρής). Η θέαση αυτή επιτυγχάνεται **ἐξαίφνης** (ἐξαίφνης κατόψεταιί τι θαυμαστόν τήν φύσιν καλόν, 210e4-5), και πρέπει να θεωρήσουμε ότι αποτελεί την ανταμοιβή και το επιστέγασμα πολύχρονων κόπων και προσπάθειας. Λόγω της περιγραφής που σαφώς ανακαλεί τις μυητικές διαδικασίες πιστών που αποκορυφώνονται με την αποκάλυψη ενός ιερού θεάματος, η συγκεκριμένη περικοπή επηρέασε βαθύτατα μυστικιστές αλλά και φιλοσόφους (και κατ' εξοχήν τον ίδιο τον Πλωτίνο)

Ἐφάνη γοῦν τῷ Πλωτίνῳ σκοπὸς **ἐγγύθι ναίων**. Τέλος γὰρ αὐτῷ καὶ σκοπὸς ἦν τὸ ἐνωθῆναι καὶ πελάσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ. Ἐτυχε δὲ τετράκις που, ὅτε αὐτῷ συνήμην, τοῦ σκοποῦ τούτου ἐνεργεῖα ἀρρήτῳ [καὶ οὐ δυνάμει]. (§23.1-18)

❖ Σχετικά με τον μυστικισμό των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, ο Dodds (1995: 157-9) συνοψίζει: «Κατά την περίοδό μας μόνον ο Πλωτίνος και ο Πορφύριος είναι γνωστό πως είχαν κάποια μυστική εμπειρία υπό τη στενότερη έννοια. Όμως η μυστική εμπειρία επιδέχεται διαβαθμίσεις και ο μυστικισμός του Πλωτίνου δεν είναι μεμονωμένο φαινόμενο. Η τάση προς ενδοστρεφή μυστική θεωρία έχει αφήσει έντονα σημάδια στη φιλοσοφία του δεύτερου αιώνα, και τουλάχιστον στον Νουμήνιο [έναν πλατωνικό και πυθαγόρειο φιλόσοφο] εκφράζεται με τρόπο που υποδηλώνει πραγματική εμπειρία. Είδαμε επίσης ότι κάτι παρεμφερές προς τον εξωστρεφή μυστικισμό εμφανίζεται σε γνωστικά και ερμητικά κείμενα. Και αν παραδεχθούμε ως “μυστική” υπό την ευρεία έννοια κάθε προσπάθεια να κατασκευαστεί μια ψυχολογική γέφυρα ανάμεσα στον άνθρωπο και στη Θεότητα, τότε μπορούμε να πούμε ότι ο μυστικισμός είναι ενδημικός σε όλη σχεδόν τη θρησκευτική σκέψη της περιόδου, με ισχύ που αυξάνεται καθώς προχωρούμε από τον Μάρκο Αυρήλιο προς τον Πλωτίνο και από τον Ιουστίνο προς τον Ωριγένη.

Δεν είναι ανάγκη να αισθανόμαστε έκπληξη. Όπως είπε σωστά ο Festugière, “η εξαθλίωση και ο μυστικισμός είναι συγγενή γεγονότα”. Από ένα κόσμο που έχει φτωχύνει στο ιδεολογικό επίπεδο, που είναι τόσο ανασφαλής στο υλικό επίπεδο, τόσο γεμάτος με φόβο και μίσος, όπως είναι ο κόσμος του τρίτου αιώνα, οποιοδήποτε μονοπάτι που υπόσχεται διαφυγή πρέπει να προσείλκυσε κάθε αξιόλογο πνεύμα. Πολλοί, εκτός από τον Πλωτίνο, πρέπει να έδωσαν νέο νόημα στα λόγια του Αγαμέμνονος στον Όμηρο, “ας φύγουμε για τη δική μας χώρα” [*φεύγωμεν... φίλην ές πατρίδα γαῖαν, Ιλιάδα Β 140*]. Αυτή η συμβουλή μπορεί να θεωρηθεί ως η φράση που χαρακτηρίζει όλη την περίοδό μας. Ο πολιτισμός στο σύνολό του, τόσο ο παγανιστικός όσο και ο χριστιανικός, όδευε προς μια περίοδο όπου η θρησκεία επρόκειτο να έχει την ίδια σημασία με τη ζωή, και η αναζήτηση του Θεού επρόκειτο να ρίξει τη σκιά της σε κάθε άλλη ανθρώπινη δραστηριότητα.»

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Βακαλούδη, Α. *Μυστικισμός, θαυματοποιία και ιατρική της θεουργίας: Οι συνεχιστές του Πυθαγόρα και του Πλάτωνα στη χριστιανική εποχή. Θαυματουργοί ιερείς ή μάγοι;* Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2000.

Δεληγιαννάκης, Γ. Ν., επιμ. *Τι είναι Ύστερη Αρχαιότητα: Συναγωγή μελετών για τον υστερορωμαϊκό κόσμο.* Αθήνα: Ηρόδοτος, 2020.

Dodds, E. R. *Εθνικοί και χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας: Όψεις της θρησκευτικής κοινωνίας από τον Μάρκο Αυρήλιο ως τον Μ. Κωνσταντίνο.* Μτφρ. Κ. Αντύπας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1995.

Fowden, G. «Ο εθνικός θείος ανήρ στην κοινωνία της ύστερης αρχαιότητας» (μτφρ. Χ. Γ. Μακρυπούλιας). Στο Δεληγιαννάκης, 169-237.

Καλλιγάς, Π. *Πορφυρίου, Περί του Πλωτίνου βίου και της τάξεως των βιβλίων αυτού: Εισαγωγή, αρχαίο κείμενο, μετάφραση, σχόλια.* 3^η έκδ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2021.

Sirinelli, J. *Τα παιδιά του Αλεξάνδρου: Ελληνική γραμματολογία των ελληνιστικών, των ρωμαϊκών χρόνων και της ύστερης αρχαιότητας, 334 π.Χ.-519 μ.Χ.* Μτφρ. Σ. Μπίνη-Σωτηροπούλου. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, 2001.

Zintzen, C. *Μυστικισμός και μαγεία στη νεοπλατωνική φιλοσοφία.* Μτφρ. Ιωάννης Γ. Καλογεράκος. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2000.